

Posudok k vymenúvaciemu konaniu doc. Christa Kjučukova, DrSc., za profesora v odbore 2.1.33 všeobecná jazykoveda

K vymenúvaciemu konaniu doc. Christa Kjučukova, DrSc., za profesora v odbore 2.1. 33 všeobecná jazykoveda som ako oponent dostal z Dekanátu Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici na posúdenie štyri (vybrané) knižné publikácie, ku ktorým (vo forme CD) bol priložený inauguračný spis.

V prvej časti posudku sa vyjadrím k týmto knižným publikáciám doc. Christa Kjučukova:

1. Etno-lingvodidaktika (Sofia 1996).
2. Razvítie na detskija romski i detskija turski bilingvizám v Bálgarija [Vývoj biblingvizmu rómskych a tureckých detí v Bulharsku]. (Sofia 2001).
3. Obučeniето po bálgarski ezik v detskata gradina v uslovijata na biblibvizám [Vyučovanie bulharčiny v bilingválnej materskej škole]. (Sofia 2008).
4. Turkish and Roma Children Learning Bulgarian. [Ako sa turecké a rómske deti učia bulharčinu]. (Veliko Tárnovo 2007).
5. Kognitivnijat podchod v obučeniето po romski ezik (v predučilištna i načalna učilištna vâzrast) [Kognitívny prístup k vyučovaniu rómskeho jazyka (na predškolskej úrovni a v prvých rokoch školskej dochádzky)]. (Burgas 2009). Táto publikácia je dostupná na internete.

Už tituly týchto publikácií naznačujú zacielenie pozornosti na lingvodidaktickú, nie na všeobecnolingvistickú problematiku. Akceptujem však rozhodnutie VR FF UMB v Banskej Bystrici, ktorá schválila žiadosť doc. Kjučukova o inauguračné konanie v odbore všeobecná lingvistika. Odôvodnenie tohto rozhodnutia vidím najmä v silnom a silnejúcom interdisciplinárnom trende súčasnej jazykovedy, vďaka čomu sa popri základnej, „jadrovej“ všeobecnolingvistickej problematike (štúdium ľudskej reči vôbec, nie konkrétneho jazyka, všeobecné zákonitosti jazykového vývoja a jazykových zmien, jazykové univerzálie, jazyková typológia, kontrastívna lingvistika a pod.) objektom jazykovedného bádania stávajú aj otázky aplikovanej lingvistiky, a teda aj lingvodidaktiky.

Doc. Kjučukov sa vo všetkých posudzovaných publikáciách venuje otázke vyučovania bulharčiny na základných školách, resp. otázke osvojovania bulharčiny (aj) v predškolskej výchove. Vzhľadom na to, že ide o vyučovanie bulharčiny v triedach so žiakmi rómskej, resp. tureckej národnosti, túto problematiku skúma na pozadí rómsko-bulharského a turecko-bulharského bilingvizmu, resp. v niektorých prípadoch aj rómsko-turecko-bulharského

trilingvizmu (v prípade niektorých rómskych žiakov). Doc. Kjučukov sa však neobmedzuje iba na problematiku vyučovania/učenia (sa) bulharčiny, ale svoju bádateľskú pozornosť celkom pochopiteľne rozširuje aj na problémy, ktoré rómske a turecké deti v Bulharsku majú pri osvojovaní materinského jazyka. Pri skúmaní tejto problematiky vychádza z dôverného poznania sociálneho, ekonomického a kultúrneho prostredia Bulharska.

Pokiaľ ide o teoretické spracovanie výskumnej problematiky, východiskom sú poznatky psycholingvistiky a najmä výskumy detskej reči. V tejto súvislosti sa však žiada poznamenať, že doc. Kjučukov vo svojich publikáciách psycholingvistické teórie vrátane viacerých koncepcií osvojovania (si) druhého jazyka (SLA), nerozširuje, neobohacuje ani ich ďalej nerozvíja. Spoločným znakom jeho publikácií je, že výskum problematiky vyučovania/učenia sa a stupňa ovládania materinského a druhého jazyka napája na jednu z psycholingvistických alebo kognitívningvistických teórií, a tak jeho prieskumy stupňa ovládania materinského, resp. druhého jazyka pôsobia zväčša ako ilustrácia či dokumentácia spomenutých teórií. Tento výskum doc. Kjučukov robí zväčša metódou testovania žiakov materských škôl, resp. prvých ročníkov základných škôl; pomocou štatistických metód potom zisťuje úspešnosť učenia sa alebo ovládania rómskeho a bulharského jazyka. Vo všetkých posudzovaných publikáciách sa opakuje nielen rovnaká téma, ale aj rovnaká obsahovo-tematická štruktúra: pomerne obsiahly prehľad odbornej literatúry o psycholingvistických, resp. kognitívningvistických otázkach osvojovania a vyučovania materinského jazyka a druhého jazyka, testy (niektoré z nich sa opakujú, niektoré sú čiastočne pozmenené), ich analýza a stručné závery.

Lingvodidaktický charakter publikácií doc. Kjučukova súvisí napokon s jeho odborným zameraním: doc. Kjučukov je doktorom vied (DrSc.) v odbore pedagogické vedy so špecializáciou na teóriu výchovy a didaktiku; titul PhD z odboru psycholingvistika z Amsterdamskej univerzity dosvedčuje dobrou orientáciou v psycholingvistických teóriách, z ktorých niektoré, ako sme už uviedli, aplikuje na výskum otázok vyučovania materinského a druhého jazyka rómskych a tureckých detí v Bulharsku. Tieto výskumy sú ilustrované mnohými schémami, grafmi, tabuľkami, verbálnymi komentármi, ktoré vysvetľujú výsledky spomenutých výskumov na viacerých školách v Bulharsku. V tejto súvislosti možno pripomenúť, že doc. Kjučukov väčšinu týchto výskumov robil počas svojho pôsobenia ako učiteľ na základných školách v Bulharsku.

V ďalšej časti posudku vyjadrím niekoľko poznámok k jednotlivým publikáciám.

1. V publikácii *Etnolingvodidaktika* (1996), ale aj v iných publikáciách sa doc. Kjučukovovi núkala možnosť posilniť všeobecnolingvistickú zložku svojich

výskumov napríklad tým, že by dôkladnejšie preskúmal interferenčné javy v rómčine, otázku, či rómčina patrí do balkánskeho jazykového zväzu (na s. 42-43 je táto otázka iba naznačená) a pod.; vzhľadom na to, že doc. Kjučukov pôsobí dlhšiu dobu na Slovenku, prekvapuje, že v žiadnej publikácii sa nevenuje komparatívne skúmaniu jazyka slovenských a bulharských Rómov.

2. Pri rozboře bilingválneho vyučovania vo svete a v bývalom Sovietskom zväze (Etnolingvodidaktika), ako aj pri prehľade psycholingvistickej a pedagogickej literatúry o vyučovaní materinského jazyka (Razvitie na detskija romski i detskija turski bilingvizam v Bălgarija, 2001, s. 10-11) autor idealizuje jazykovú politiku v bývalom Sovietskom zväze a nevidí napríklad dopad Brežnevovej doktríny o jedinom sovietskom národe, ktorého dorozumievacím jazykom je ruština, na iné národy v ZSSR a ich jazyky (otázka poruš'ovania, presídľovania celých etnických skupín a pod.)
3. Čím sa líši naratívna kompetencia od komunikačnej kompetencie? Napríklad na s. 34 – 35 (Razvitie...) sa komunikačná kompetencia skúma na základe úlohy rozprávať na tému „Moja rodina“ s cieľom zistiť „verbálne schopnosti žiakov“ (s. 35).; na s. 39 je uvedené kritérium (jazykovej) správnosti. Neredukuje sa tým komunikačná kompetencia na jazykovú kompetenciu? Tú istú úlohu, t.j. rozprávať na tému „Moja rodina“ s cieľom zistiť komunikačnú kompetenciu rómskych a tureckých detí, uvádza autor aj v publikácii *Turkish and Roma Children...* (2007, s. 133 – 134). Nie je to skôr úloha na zisťovanie naratívnej kompetencie? A možno vôbec zisťovať úroveň komunikačnej kompetencie v situácii triedy, t.j. v interakcii učiteľ – žiak? A to tým viac, že ak žiak nerozpráva súvisle, učiteľ mu dáva doplňujúce otázky a žiada ho, aby odpovedal plnou vetou. Nesmeruje to skôr k zisťovaniu jazykovej kompetencie?

4. Silnejší lingvistický záber sa očakával od doc. Kjučukova najmä na tých miestach jeho publikácií, kde sa ukazuje tesná prepojenosť kognitívnych aspektov s jazykovými. Napríklad v monografii *Kognitivnijat podhod v obučenieto po romski ezik...* (2009) v kapitole *Syntaktické bohatstvo rómskeho jazyka* (je to mimochodom nevhodný názov, lebo evokuje analýzu syntaktických štruktúr rómčiny, no autor ju na tomto mieste nerobí) sa autor zaoberá osvojovaním (porozumením a produkciou) súvetných a zložených syntaktických štruktúr bilingválnymi deťmi vo veku 6 – 7

rokov, a to tak, že zložené syntaktické útvary skúma iba na základe podrad'ovacieho súvetia s prívlastkovou vedľajšou vetou. Z toho však vyvodí závery (napríklad na s. 69, ale aj inde), ako keby išlo o zložené syntaktické štruktúry vôbec, teda nediferencuje medzi jednotlivými súvetiami, resp. zloženými súvetiami. Je predsa rozdiel napríklad pri osvojovaní prirad'ovacieho súvetia zlučovacieho na jednej strane a podrad'ovacích súvetí s kauzalitnými vzťahmi na strane druhej. Porozumenie a produkcia súvetí s konkrétnymi sémantickými vzťahmi medzi vetami a ich gramatická realizácia je veľmi závažná a výskumne náročná psycholingvistická, resp. kognitívno lingvistická otázka, ktorej by sa bolo treba venovať v osobitnej monografickej štúdií. Okrem toho autor v tejto kapitole skúma aj schopnosť produkovať jednoduchú vetu. Výsledky testovania sa znázorňujú pomocou grafov odrážajúcich rôzne aspekty porozumenia: vek, etnický pôvod vrátane materinského jazyka, ale aj to, či „vety boli v jednotnom čísle alebo v množnom“. Čo značí „veta v jednotnom čísle“ alebo v „množnom čísle“? Alebo že testovaní žiaci lepšie pochopili vety v množnom čísle? Sú to nepresné formulácie (veta totiž kategóriu čísla nemá, v štruktúre vety možno napríklad hovoriť o čísle predikátu).

5. V kapitole o kognitívnom vývoji rómskych detí doc. Kjučukov podrobne opisuje pomery v početných rómskych rodinách (rozprávania príbehov, rozprávok, spievanie piesní, tance, zapájanie detí do práce s matkou, pričom sa matka s dieťaťom rozpráva, a pod.), ktoré pozitívne vplývajú na jazykový rozvoj dieťaťa. Na s. 50 konštatuje, že rómske rodiny sa vyznačujú bohatou emocionálnou skúsenosťou, ktorá prispieva k rozvoju komunikačných schopností už v ranom detskom veku. Aj testy pamäti a sémantický test ukazujú, že pamäť a myslenie rómskych detí sa vyvíjajú dobre a aj psychické procesy u nich prebiehajú normálne. V tejto súvislosti však vzniká otázka, prečo napriek spomenutým priaznivým okolnostiam pre rozvoj jazyka autor na viacerých miestach uvádza, že rómske deti neovládajú svoj materinský jazyk? Napríklad aj na s. 51 konštatuje, že rómske deti slabo ovládajú materinský jazyk a od toho sa odvíja aj slabé ovládanie bulharčiny, resp. ťažkosti pri učení sa bulharčiny ako druhého jazyka. Doc. Kjučukov si je však vedomý spomenutého rozporu a nedostatočné ovládanie rómčiny a najmä neobohacovanie slovnéj zásoby rómskych detí vo veku okolo 10 rokov vysvetľuje obmedzenou lexikálnou zásobou mladých rodičov, od ktorých by si mali deti lexiku osvojiť. V tejto súvislosti sa žiadalo bližšie charakterizovať slovnú zásobu, ktorú si rómske deti osvoja v mladšom veku a ktorá je primeraná ich veku, a to aj v porovnaní s bulharskými deťmi, a deficitnú slovnú zásobu, ktorú by mali poznať vo

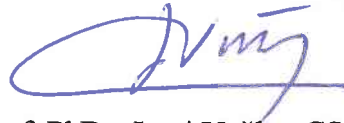
vyššom veku. Tu by sa žiadal výskumný záber do lexiky rómskych rodičov, a to aj na pozadí celkového výskumu lexiky bulharských Rómov.

6. K prehľadu psycholingvistickej, kognitívno-lingvistickej odbornej literatúry a k teóriám osvojovania druhého jazyka (SLA), ktoré tvoria dosť rozsiahlu súčasť posudzovaných publikácií doc. Kjučukova, mám dve poznámky: 1. ak už autor takúto prezentáciu odbornej literatúry robil, mal ju robiť dôkladnejšie a nie z druhej ruky. Potom by sa mu nestalo, že napríklad v publikácii *Kognitívny prístup v pedagogickom procese* chýbajú zakladajúce osobnosti kognitívnej lingvistiky (R. Langacker, G. Lakoff, R. Jackendoff, R. Gibbs, Ch. Fillmore alebo A. Wierbicka a ďalší). Tu však ide predovšetkým o to, aby sa autor podobných štúdií samostatne dopracoval k možnostiam, ako a čo možno využiť z poznatkov kognitívnej lingvistiky pri výskume detskej reči, v našom prípade rómskych detí v podmienkach bilingvizmu. Doc. Kjučukov sa ku kognitívno-lingvistickým otázkam dostáva cez práce bieloruskej lingvistky V. A. Maslovovej. Podobne aj jazykové funkcie v podkapitole s rovnakým názvom prezentuje podľa práce Ž. Bojadžieva, a tak mu v systéme jazykových funkcií chýba napríklad koncepcia K. Bühlera, z ktorej vychádzala väčšina lingvistov zaoberajúca sa touto otázkou. Autorom jazykových funkcií, ktoré doc. Kjučukov pripisuje Ž. Bojadžievovi (aspoň tak to z formulácie na s. 20 vyplýva), je R. Jakobson. Podobných prípadov je v posudzovaných publikáciách viac. 2. prehľadom odbornej literatúry chýba systémovosť a syntetickosť, čiže žiadalo sa uviesť, čo jednotlivé teórie či koncepcie majú spoločné a čím sa líšia. Napríklad pri teóriách osvojovania druhého jazyka (SLA) mohol autor odlíšiť koncepcie rozlišujúce prirodzené, spontánne osvojovanie druhého jazyka od koncepcii stotožňujúcich osvojovanie s učením (sa) druhého jazyka. Tu sa mohlo spomenúť, akú rolu pri prirodzenom osvojení druhého jazyka zohráva univerzálna gramatika N. Chomského. V tejto súvislosti sa autor mohol venovať otázke spontánneho osvojovania si (nie učenia sa) materinského čiže rómskeho jazyka a bulharského, prípadne tureckého jazyka.

Celkové hodnotenie: publikácie doc. Kjučukova potvrdzujú predovšetkým veľkú osobnú angažovanosť autora v otázkach vyučovania a ovládania materinského (rómskeho) jazyka a bulharčiny ako druhého jazyka, čo možno pokladať za cestu vedúcu k zvýšeniu vzdelanostnej a celkovej kultúrnej úrovne bulharských Rómov. Ako sme však spomenuli v úvode posudku, jeho publikácie majú viac didaktický než lingvistický charakter. Poznatky zo skúmania úrovne ovládania rómskeho jazyka, resp. bulharčiny ako druhého jazyka možno využiť jednak pri ďalších podobne zameraných výskumoch, jednak priamo v pedagogickej praxi pri vyučovaní rómskych detí. Vzhľadom na to, že lingvistický aspekt je v spomenutých

prieskumoch zastúpený nedostatočne, v tomto prípade nemožno hovoriť o významnejšom príspevku prác doc. Kjučukova pre rozvoj (všeobecnej) lingvistiky. To je hlavný dôvod (okrem predchádzajúcich pripomienok), ktorý ma ako posudzovateľa vedie k tomu, aby som Vedeckej rade FF UMB v Banskej Bystrici neodporučil doc. Christa Kjučukova na vymenovanie za profesora v odbore 2. 1. 33 **všeobecná jazykoveda**.

V Nitre 24. februára 2015

prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.